

Олена Любовець

ОБГРУНТУВАННЯ ЗАГАЛЬНОРОСІЙСЬКИМИ
ПОЛІТИЧНИМИ ПАРТІЯМИ КУРСУ
ЛІБЕРАЛЬНО-ДЕМОКРАТИЧНИХ РЕФОРМ
НАВЕСНІ 1917 Р.

Olena Lyubovets. The argumentation about the course of liberalism-democratic reforms by Russian politic parties in spring 1917. In the article is analyzed the political platforms of national and Russian parties, for example, Mensheviks, Essers, Buhdy, UJSWP, and is enlightened reasons of theirs supporting for the Provisional Government. Author has described party positions about identification of the February Revolution, also about agrarian and national questions.

У статті проаналізовані політичні платформи загальноросійських та національних соціалістичних партій — меншовиків, есерів, Бунду, ОЕСРП навесні 1917 р., розкриті причини їхньої підтримки Тимчасового уряду. Спираючись на партійні документи, автор охарактеризував позицію партій щодо визначення характеру Лютневої революції, а також з аграрного та національного питань.

Повалення самодержавства, розвиток демократичних процесів, започаткованих Лютневою революцією, виявили два основних реальних шляхи подальшого розвитку в загальноросійському масштабі. Перший ґрунтувався на тому, що головні зрушення — перехід влади в інші руки — уже позаду, а відтак залишається плавно, повільно, реформістськими методами зміцнювати новий лад, поступово стабілізувати ситуацію, не допускати нових сплесків емоцій, розгулу стихії. Прихильники іншого шляху виходили з того, що лютий 1917 р. тільки широко відкрив двері для справжнього руху вперед, що Лютнева революція — це лише переддень значно могутнішого, масштабнішого ривка для стрімкого, форсованого досягнення соціалістичного ідеалу.

Репрезентантами першого варіанту розвитку виступили Тимчасовий уряд й загальноросійські соціалістичні партії меншовиків, есерів і Бунду, які підтримали його буржуазно-демократичну платформу. Ці партії мали в Україні сталі дореволюційні коріння.

Так, говорячи про меншовизм, М.Равич-Черкаський підкреслював, що історія РСДРП в Україні до 1912 р. — це «переважно

історія її меншовицької, опортуністичної частини» [1, с. 11]. Певною мірою це пояснює причини значного впливу партії серед робітників навесні 1917 р. Після революції ряди партії стрімко зростали. На хвилі революції та сподівань на швидке вирішення її основних завдань до партії примкнула значна частина робітників й інтелігенції. В цей період з'явився навіть термін «мартовські соціалісти», так називали тих членів партії, які вступили до її лав після падіння самодержавства. Звичайно, що більша частина нових членів мало розумілася на ідеології меншовизму, їх приваблювали гасла партії й підтримка її загального політичного курсу — сприяння розвитку демократичних зрушень.

Важко точно визначити чисельність партії меншовиків навесні 1917 р. в Україні. Найчастіше в науковій літературі наводиться цифра 15–16 тис. [2, с. 25; 3, с. 26, 4, с. 13]. Заважає точності підрахунку й той факт, що в Україні в багатьох місцях діяли об'єднані з більшовиками організації. Деякі виникли ще в нелегальних умовах, інші утворилися зразу після того, як РСДРП вийшла з підпілля. В Південно-Західному краї об'єднані комітети РСДРП виникли в Полтаві, Кременчуці, Чернігові, Василькові, Конотопі, Умані, Козатині. У Донецько-Криворізькому регіоні діяли об'єднані організації в Юзівці, Бахмуті, Олександрівську, Єлисаветграді, Кривому Розі, Каменську (Катеринославської губернії). На Півдні практично всі організації РСДРП були об'єднані, зокрема, в Одесі, Миколаєві, Мелітополі, Бердянську, Херсоні, Таганрозі, Маріуполі [5, с. 93, 130, 306, 376–377]. Сучасні дослідники вважають, що в Україні близько 2/3 організацій були об'єднанні [6, с. 40]. Але важлива не стільки загальна чисельність меншовиків, скільки факт наявності в їхніх партійних рядах значної частини активних діячів. Саме це, мабуть, й стало причиною значної переваги меншовиків у радах робітничих і солдатських депутатів, профспілках, робітничих організаціях, фабзавкоммах навесні 1917 р.

Підтримка Тимчасового уряду меншовиками зумовлювалася розумінням партією характеру революції в Росії як революції буржуазно-демократичної. Лідери меншовизму вважали себе прибічниками ортодоксального марксизму, тому соціалістична революція бачилася їм не інакше як у віддаленій перспективі «на фоні соціалістичної Європи і при її допомозі». В їхньому розумінні економічний і політичний розвиток країни, рівень свідомості робітничого класу не дозволяв зробити перехід до соціалізму. Тому соціал-демократія не повинна була прагнути до перетворення

демократичної революції в соціалістичну і на порядку денному мали стояти тільки питання буржуазно-демократичних перетворень. Ця так звана теорія «самообмеження пролетаріату» поділялася всіма провідними російськими теоретиками марксизму — Г.Плехановим, П.Аксельродом, В.Засуліч і Ю.Мартовим, крім В.Леніна.

З меншовицької концепції революції випливало й розуміння можливих форм організації влади. На переконання лідерів меншовизму, в буржуазно-демократичній революції влада повинна була належати буржуазії. Саме спираючись на цю тезу партія відмовилася від влади після Лютневої революції. Але, незважаючи на відмову брати участь в організації влади, меншовики з самого початку стали учасниками установ влади, увійшовши до складу рад робітничих і солдатських депутатів й об'єднаних громадських комітетів. Завдяки цьому вони стали ототожнюватися робітниками, солдатами й більшістю населення з новою революційною владою.

Розуміння характеру революції було єдиним спільним моментом у теорії меншовизму, який ніколи не був ідейно цілісним. Усі організації РСДРП(м) склалися з представників різних ідейно-політичних течій, що оформилися за роки Першої світової війни. Ідейна боротьба точилася між правим крилом — так званими оборонцями, які виступали за продовження війни до переможного кінця, й лівим — інтернаціоналістами, які засуджували війну. З перемогою Лютневої революції ідейні протиріччя всередині партії частково згладилися. На перших порах гасло продовження війни за допомогою всіх воюючих країн до підписання загального демократичного миру практично поділялося усіма меншовиками. Переважну більшість становили оборонці, як «старі» — війна заради захисту вітчизни, так і «нові» — війна заради захисту революції. Зближення двох оборонських течій посилювало правий фланг партії і зробило його домінуючим.

У меншовицьких організаціях України спостерігалися ті самі процеси ідейних суперечностей, що і в Росії. На Півдні та Південно-Західному краї переважали меншовики-оборонці. Головним центром оборонців була Київська організація на чолі з М.Балабановим і В.Дрелінгом. Центром лівих меншовиків була Харківська організація, якою керували С.Сан (Девдоріані) і І.Бер (Гуревич) — прибічники лінії Ю.Мартова. Меншовики-інтернаціоналісти мали вплив у Катеринославі, а також в ряді місць Донецько-Криворізького регіону [2, с. 23]. Але так само як і в Росії, в Україні на цьому етапі переважали загалом праві оборонці.

Слабким місцем меншовицької теорії було питання щодо ролі селянства в революції. Лідери партії вважали, що селянство не може бути постійним союзником пролетаріату протягом усієї революції. На їх переконання селянство могло бути союзником пролетаріату лише на етапі буржуазно-демократичної революції. Ю.Мартов з цього приводу зазначав: «По ходу розвитку революції широкі верстви селянства будуть відходити до буржуазної демократії» [7, с. 19]. На етапі ж соціалістичної революції вважалося, що союзником пролетаріату може бути тільки сільський пролетаріат. З таких же позицій розглядалося й питання щодо дрібної буржуазії міста.

Загалом, на думку правих, орієнтація на союз з дрібною буржуазією міста й села означала відступ від марксизму. Наприклад, кандидат у члени ЦК РСДРП С.Сан (Девріані) вважав, що велика буржуазія відіграє більш прогресивну роль у розвитку продуктивних сил і таким чином підготовлює об'єктивні передумови соціалізму [8]. Водночас, переважною більшістю лідерів меншовизму село сприймалося як щось «надзвичайно відстале й некультурне». Вбачаючи своїм основним завдання виховання робітничого класу, меншовики, таким чином, намагалися відгородити його від негативного впливу селянської маси. Звичайно, такі уявлення щодо селянства в країні, де воно становило більшість населення, згодом негативно позначаться на авторитеті партії й стануть однією з головних причин її майбутньої поразки. В умовах України подібні оцінки ролі селянства завадили меншовикам побачити протиріччя між українським селом і неукраїнським містом. Ставлення до селянства зумовило й той факт, що меншовики поділяли позицію Тимчасового уряду щодо відкладання розв'язання аграрного питання до скликання Установчих зборів.

Меншовики підтримали також й курс Тимчасового уряду щодо перенесення вирішення проблеми майбутнього державного устрою Росії на Установчі збори. На I Всеросійському з'їзді Рад у червні 1917 р., разом із есерами, партія заявила про неможливість часткового вирішення національного питання у будь-якій формі до скликання Установчих зборів [9, с. 17].

З огляду на національний склад меншовицьких організацій в Україні (переважали росіяни й євреї) партія виявилася практично не готовою до сприйняття визвольного руху українців. Це вимушений був визнати Організаційний комітет партії на Всеросійській конференції меншовицьких і об'єднаних організацій

в Петрограді у травні 1917 р., зазначивши, що «конференція цілковито не підготовлена до відповідального рішення з національного питання» [10, с. 19].

Дореволюційна національна програма меншовиків зазнала певної еволюції. Так, з моменту утворення партії в 1898 р. соціал-демократи декларували «право на самовизначення за всіма націями, що входили до складу держави» [11, с. 62]. Однак на початку ХХ століття під впливом поширеної в Росії теорії австрійських соціал-демократів К.Ренера і О.Бауера меншовики почали висувати вимогу культурно-національної автономії. Ця теорія передбачала визнання нації як юридичної цілності, яка брала на себе справу розвитку національної культури, та базувалася на визначенні нації як «союзу людей, що однаково мислять і розмовляють; як культурну сукупність людей, не пов'язаних ані спільною територією, ані спільністю економічного життя» [12, с. 176].

Визнаючи принцип національного самовизначення, меншовики вбачали у національних рухах силу, що ослаблює великі державні утворення і розпорошує пролетаріат за національною ознакою. Вони вважали, що національно-визвольні рухи «роблять складними завдання революції, затьмарюючи класову свідомість пролетаріату й загрожуючи його єдності», яка розглядалася ними як основа задля перемоги найвищого добра загальнолюдської культури [13, с. 107]. Вимогу державної та національної єдності особливо активно відстоював один із лідерів меншовизму О.Потресов. Він був переконаний: «Якщо не буде держави, то й не буде передумов для розвитку революції» [14].

На обласній конференції об'єднаних меншовиків Південно-Західного краю, яка відбулася в Києві 21–23 квітня, М.Балабанов заявив, що «національне питання для нас — засада, підпорядкована класовому принципу», й тому для соціал-демократії воно не може бути принципово розв'язаним. Інший доповідач І.Кірієнко зазначив, що Україна має тісні зв'язки в своїй культурі й промисловості з Росією і не може зробити жодного кроку, який би не відбився на Росії. Тому, на його переконання, Україні достатньо отримати право обласного самовизначення для вирішення своїх місцевих проблем.

Цю думку продовжив далі В.Дрелінг, відмітивши, що «визнаючи право націй на самовизначення, ми не ставимо перешкод ніяким формам самовизначення, але активно підтримуємо лише ті форми, які не суперечать інтересам пролетаріату. Програма визнає

обласне самоврядування. Цей пункт необхідно розширити наданням права на політичне самовизначення тим націям, які дозріли для цього. Яке ж повинно бути наше остаточне ставлення до цієї вимоги? — Федерація в своїй початковій формі ставить перепони розвитку капіталістичного ладу, атомізує державу, роздроблює її. Тому федеративний устрій Росії ми не вважаємо тією формою держави, яка була б в інтересах соціально-економічного розвитку Росії» [15].

За пропозицією В.Дрелінга конференція ухвалила резолюцію, в якій засуджувалися федеративні змагання як такі, що загрожують «в державнім роздробленні створити нові перешкоди для розвитку виробничих сил і єдності класової боротьби пролетаріату». Єдино можливим для України вважалося надання автономії, проте з обов'язковим збереженням єдності Росії як державного народногосподарського організму, що мало бути запорукою єдиного пролетарського фронту [15]. Отже, меншовики виступали послідовними прибічниками ідеї збереження єдності російської держави. Єдина поступка, на яку вони погоджувалися у вирішенні українського питання, — це надання національно-культурної автономії. Фактично це збігалось із позицією кадетів.

Партнерами меншовиків у їх роботі в радах робітничих і солдатських депутатів були російські есери. Демократизація суспільно-політичного життя після Лютого 1917 р. відкрила перед партією широкі можливості. За досить короткий термін — протягом весни — есери перетворилися з нелегальної партії, яка постійно переслідувалася й знаходилася в глибокому підпіллі, на одну з найчисельніших, члени якої брали участь у формуванні владних інституцій. Легалізація партії сприяла стрімкому зростанню її лав, які збільшувалися за рахунок селян, робітників, солдатів, службовців, студентів, міщан, учнів, інтелігенції тощо.

На початку революції в Україні налічувалося приблизно 35 тис. есерів, а вже на кінець червня 1917 р. їх загальна чисельність сягнула 67–70 тис. осіб. Найбільш чисельними були організації есерів у Донецько-Криворізькому регіоні — 36 тис. чол., у тому числі в Катеринославі — більше 4 тис., в Харкові — 3 тис., Маріуполі — 2 тис., Єнакієві — 2 тис., Горлівці — 2 тис. У Південно-Західному краї було приблизно 15 тис. есерів: у Києві — 3,5 тис., Полтаві — 1,5 тис., Кременчуці — 1,2 тис. осіб. На Півдні України налічувалося близько 18–20 тис. есерів, у тому числі в Одесі — 8 тис., Миколаєві — 6 тис., Єлісаветграді — 1 тис. осіб [16, с. 11–12].

Основна маса російських есерів концентрувалася у містах і містечках України, у розвинутих промислових центрах, де переважав пролетаріат російського походження, а також у місцях зосередження російської армії.

Характерною ознакою російських есерів була відсутність ідейної єдності їхніх рядів. Протягом усього періоду існування партії всередині неї точилася гостра боротьба між правими, центром і лівими. Стрімке зростання чисельності партії не сприяло її організаційному зміцненню, а навпаки, поглиблювало розбіжності між різними течіями. В Україні діяли представники всіх есерівських течій. Есери Києва, Катеринослава, Луганська, Юзівки та багатьох інших міст були провідниками офіційної есерівської ідеології. Центром лівих есерів, прихильників М.Спірідонової і Б.Колегаєва, була Харківська організація, яку очолювали впливові ліві есери М.Алгасов, М.Алексеев, В.Карелін. У квітні 1917 р. на лівоесерівські позиції стала й Одеська організація на чолі з відомими в місті діячами П.Шифером і С.Заком [16, с. 14].

Представники різних течій по-різному вирішували основні питання революції — визначення характеру революції, форми організації влади, ставлення до Тимчасового уряду, проблеми продовження війни, шляхів вирішення аграрної та національної проблем.

Ще до революції есери розробили концепцію переходу країн до соціалізму. Згідно з цією концепцією перехід західноєвропейських країн до соціалізму визначався марксистською теорією через пролетарську революцію й встановлення диктатури пролетаріату. Для Росії ж, на переконання есерів, з огляду на її особливості, цей шлях не підходив. Вони вважали, що Росія перейде до соціалізму через соціальну революцію та здійснення аграрної програми соціалізації землі, оминаючи пролетарську революцію. Загалом у своїй концепції есери виділяли політичну революцію, в процесі якої влада переходить до рук буржуазії, й соціальну, яка йде далі першої. В розумінні есерів соціальна революція — це не буржуазна, але й не соціалістична революція. Це революція, яка проводить в інтересах трудового народу корінні соціально-економічні перетворення, в тому числі соціалізацію землі. Ці перетворення повинні бути спрямованими проти самодержавства, поміщиків і капіталістів та виходити за рамки капіталізму. До рушійних сил соціальної революції есери відносили пролетаріат, трудове селянство й трудову інтелігенцію [17, с. 37].

Після Лютневої революції есери не могли конкретизувати своє визначення соціальної революції як революції, яка йде далі буржуазної. «Ми не можемо з точністю сказати, чи відбувається зараз чисто буржуазна революція, чи ми вже перейшли через її межі» [18, с. 89] — визнавав М.Л.Коган-Бернштейн на загально-російському III з'їзді партії, що пройшов з 25 травня по 4 червня 1917 р. у Москві. Виявлені на з'їзді розбіжності з приводу визначення характеру революції потягли за собою й різне ставлення до питання підтримки Тимчасового уряду.

Праві есери визначали революцію як буржуазну, проводячи думку щодо революційності й демократичності певних прошарків ліберальної буржуазії, виправдовуючи тим самим свою підтримку Тимчасового уряду. Один із лідерів правих есерів вважав, що переворот здійснила не тільки революційна демократія, а й ліберально-демократичні та ліберально-буржуазні кола [17, с. 62]. Погляди правих поділяв і центр. Поточний політичний момент розглядався на з'їзді як «перехідний час, коли цензова Росія вже не в змозі справитися з роковими проблемами сучасності, а соціалістична партія ще не вимущується взяти в свої руки владу» [17, с. 63]. Фактично, праві та центр прийняли тезу меншовиків щодо незрілості Росії для соціалістичної революції.

Ліві есери визнавали Лютневу революцію соціальною за характером, тобто спрямованою проти буржуазії. Тому вони виступали проти співпраці з буржуазією, розкриваючи її недемократизм, саботаж у народному господарстві, а можливу коаліцію партії з нею розцінювали як контрреволюцію. Однак на III з'їзді перемогла позиція правих — угодовська політика правих і центру була визнана офіційною політикою партії.

Угодовська політика правих і центру партії есерів у 1917 р. проводилася відповідно з їхнім уявленням щодо поступового, реформістського шляху переходу до соціалізму, можливості співпраці класів та згладжуванні класових суперечностей після революційного повалення самодержавства. Це зумовило й їхнє ставлення до війни.

Після Лютневої революції більшість партії есерів у питанні війни та миру зайняла позицію революційного оборонства. Фактично це було продовженням попередньої політичної лінії партії. На початку війни з питання ставлення до неї есери, як і інші партії II Інтернаціоналу, розкололися на дві групи. Більшість відстоювала ідею «захисту вітчизни», лише незначна меншість есерів

виступала проти війни. Представники обох ліній, відповідно, В.Чернов і М.Натансон (Бобров) взяли участь у міжнародній Циммірвальдській конференції противників війни. М.Натансон пристав на позицію більшовиків, які входили до лівої групи конференції, що відстоювала позицію необхідності перетворення імперіалістичної війни на громадянську й негативно ставилася до гасла «боротьби за мир», яке висував центр конференції. В.Чернов входив до центру, що виступав за об'єднання всіх соціалістів з метою протиставитися війні.

Позиція революційного оборонства була обґрунтована в резолюції Московської конференції есерів (20–21 березня 1917 р.). У документі вказувалося, що причини війни криються в основних суперечностях капіталістичного устрою, що демократія кожного народу має право на самооборону, а для російської демократії це ще було й зобов'язанням захистити завоювання революції. Водночас, у резолюції відзначалося, що російська демократія повинна була вести боротьбу з завойовницькими прагненнями правлячих класів і домагатися від Тимчасового уряду заяви про відмову від захоплення чужих територій і отримання контрибуцій.

Дві лінії з питання війни та миру зіткнулися на III з'їзді есерів. Погляди лівих на з'їзді озвучив один із їх лідерів Б.Камков, доводячи, що Росія й після революції, знаходячись у коаліції з західними державами, продовжує вести імперіалістичну війну. Під час обговорення висувалися ідеї як необхідності форсованого наступу російських військ, так і політика відмови від наступу й непідкорення розпорядженням уряду. Ці дві крайні позиції з'їзд відкинув й прийняв абстрактне положення щодо ліквідації війни за «умов об'єднаних зусиль демократій». Для цього необхідним визнавалося відродження Інтернаціоналу та боротьба з розвалом армії за її боездатність [19, с. 475, 478]. У реальності це означало підтримку гасла продовження війни до переможного кінця.

Співробітництво партії есерів з буржуазією й підтримка Тимчасового уряду зумовили її перехід на реформістський шлях соціально-економічних перетворень та вирішення аграрного питання.

Головним пунктом аграрної програми есерів було положення про соціалізацію землі, що стало основною причиною популярності партії серед широких верств селянства. Після революції есери задекларували свою вірність цьому положенню, при цьому принципово підтримавши позицію Тимчасового уряду — аграрне

питання повинні вирішити Установчі збори. ІІІ партійний з'їзд у своїй резолюції наголосив, що основний закон про землю мають видати Установчі збори. За цим законом будь-яку власність на землю необхідно було скасувати: «земля повинна перейти до загальнонародної власності без викупу для зрівняного трудового користування» [19, с. 480].

Прогалиною дореволюційної аграрної програми есерів було те, що конкретних методів і засобів втілення в життя соціалізації землі партія не розробила. Це визнав й ІІІ з'їзд партії, констатувавши: «Мається теоретична аграрна програма, але методів здійснення її, практичної програми ... на жаль, немає; і це ... і біда, і ще більше провина партії» [19, с. 480]. Тому на з'їзді було поставлене питання щодо розробки перехідних методів до Установчих зборів.

Головна проблема полягала у визначенні ставлення партії щодо гасла негайного організованого захоплення селянами поміщицької землі, висунутого більшовиками. Єдності в партії з цього приводу не існувало. В період першої російської революції есери виступали за захоплення селянами поміщицьких земель, однак резолюція ІІІ з'їзду з аграрного питання відкинула будь-які «приватні захоплення» землі та висловилася за «негайне планомірне проведення в життя аграрної політики, спрямованої до здійснення соціалізації землі». До заходів цієї політики було віднесено: перехід усіх земель у ведення земельних комітетів, розвиток суспільної та артільної обробки землі, розподіл земельними комітетами робочих сил між господарствами, облік живого та мертвого інвентарю й розпорядження ним з метою найкращого використання та ін. [19, с. 480].

Розбіжності між різними течіями з питання негайного захоплення поміщицьких земель селянами були завуальовані загальними положеннями резолюції «Про перехід усіх земель у ведення земельних комітетів». Різні групи есерів по-різному розуміли суть резолюції. Поміркувані й праві есери голосували за неї з метою заспокоїти селянські маси та зупинити подальший розвиток селянської революції. Ліві, навпаки, вбачали в ній пряму вказівку негайно покінчити з поміщицьким землеволодінням. Але, загалом, як і з інших питань позиція центру та правих була проголошена лінією партії.

У національному питанні есери, на противагу меншовикам, теоретично визнавали федеративний принцип перебудови Російської імперії. Програма партії передбачала «встановлення демократичної

республіки з широкою автономією областей і товариств, найбільш широке впровадження федеративного принципу у стосунках між окремими національностями» [20, с. 11]. Загалом федерація розумілася есерами як вільна спілка вільних народів. Зокрема, таке тлумачення федерації міститься в одній із відозв партії, де пояснювалося, що федеративна форма державного устрою означає, коли «кожна нація в тій або в іншій державі має повну самостійність і тільки добровільно вступає в спілку з іншими також самостійними націями як рівна з рівними» [21].

Водночас, повнота національного самовизначення для різних народів Російської імперії визначалася есерами по-різному. В одній із пропагандистських брошур «Хто такі с.-р. і чого вони домагаються», зазначалося, що області, «в яких мешкають «не русские», наприклад, Кавказ, Польща, Україна, можуть бути цілком самостійні (це зветься автономією), щоб усі народності, які входять до складу російської республіки, знаходилися в братській спілці і всі були б рівноправні (це зветься федерацією)» [22].

ІІІ партійний з'їзд ухвалив з національного питання наступну постанову: «З'їзд ПСР висловлюється в принципі для Росії за форму федеративної демократичної республіки, з територіально-національною автономією, в межах етнографічного розселення народностей. ... Для керівництва всіма своїми культурними і національними справами як нації без території, так і національні меншості областей із змішаним населенням можуть бути об'єднані в екстериторіальні персонально-автономні союзи зі своїми місцевими та загальнодержавними представницькими органами» [23]. Цю програму партія передбачала провести через Установчі збори. Тобто, як і інші загальноросійські партії, есери відклали розв'язання національного питання до Всеросійських Установчих зборів, розуміючи, що на них більшість буде представлена росіянами і саме вони й будуть визначати майбутній державний устрій Росії.

Схожі постанови прийняли й обласна конференція російських есерів Південно-Західного краю (7–8 травня 1917 р.) та Катеринославська й Харківська губернські конференції. В ухвалених документах підкреслювалося, що інтереси нації краще забезпечуються федеративним устроєм Росії, врахуванням національно-культурних вимог українців, однак вказувалося «на небезпеку народження дрібних буржуазних республік». Водночас, підкреслювалося, що це питання вирішать Установчі збори. При цьому українські есери звинувачувалися в тому, що вони підтримують

Центральну Раду та її вимоги щодо автономії України, а не блокуються з російськими соціалістами [24, 25].

Визнаючи федерацію в теорії, на практиці російські есери виступали проти заходів українців щодо реалізації їхніх автономних прав. Показовим у цьому відношенні є виступ російського есера Незлобіна на нараді соціалістів, що відбулася в Києві на початку квітня 1917 р., в якому він заявив, що «сумнівається, щоб на Українській території, де більшість війська не українська, українці надумали б здійснювати свою автономію, якщо це так, то вони прогадали» [26].

Характерною для есерів була й тактика замовчування національної проблеми. Більшість зібрань та з'їздів, які відбувалися під їхнім проводом, практично ігнорували обговорення національного питання. Така тактика повністю збігалася з позицією ЦК партії, про що констатували представники есерівських організацій в Україні: «ЦК партії ставився до національного питання як до чогось другорядного, а в практичній роботі відмахувався», цілком підтримуючи при цьому великодержавницьку політику Тимчасового уряду [27].

З підтримкою загального політичного курсу Тимчасового уряду виступили й деякі партії національних меншин, зокрема єврейські та польські, що активно діяли на терені України.

Найближчим політичним партнером партії меншовиків в Україні був Бунд. Створена восени 1897 р., до Лютневої революції, партія мала в Україні всього 10 нечисленних організацій по великих містах — Києві, Харкові, Катеринославі, Одесі, Житомирі, Кременчуці тощо. Проте дуже швидко Бунд розгорнув бурхливу діяльність з поповнення своїх рядів і створення нових осередків. Унаслідок жвавої роботи в березні-квітні 1917 р. вже працювали досить значні бундівські організації в багатьох містах України. Загалом до серпня 1917 р. їх діяло 60, найбільші організації були в Одесі, Києві, Катеринославі, Харкові, Єлисаветграді, Вінниці, Прилуках, Білій Церкві. Їхню діяльність координував Південний обласний комітет і три районних — у Києві, Катеринославі та Одесі. На вересень 1917 р. з 20 тис. зареєстрованих бундівців по всій Росії майже половина була в Україні [28].

Поширюючи партійні лави, Бунд намагався мати своїх представників у всіх громадських організаціях, що виникли після революції, насамперед, у радах робітничих депутатів і профспілках. Його депутати засідали в Київській, Катеринославській,

Харківській, Миколаївській, Одеській та інших радах робітничих і солдатських депутатів. У ряді містечок, зокрема Богуславі, Староконстантинові, Козятині, вони стояли на чолі виконкомів рад. Практично під керівництвом бундівців працювали профспілки в Чернігові, Житомирі, Вінниці, Білій Церкві та ін. містах.

Своє офіційне ставлення до Тимчасового уряду Бунд визначив на X Всеросійській конференції у квітні 1917 р., заявивши, що програма нової влади «містить основні політичні вимоги російської демократії для перехідного періоду до Установчих Зборів» і в цілому йде шляхом прийнятих на себе політичних зобов'язань. Водночас підкреслювалося, що для успішного здійснення цих зобов'язань необхідний постійний контроль організованої демократії за урядом і його місцевими органами [29]. Бундівські організації України повністю підтримали рішення конференції та наступні постанови свого ЦК з основних питань революції.

Підтримка Тимчасового уряду Бундом впливала з його розуміння революції в Росії як буржуазної за характером. Бундівські теоретики вважали, що «Росія тільки стала на шлях капіталістичного розвитку, і якщо пролетаріат захопить владу, він відштовхне від себе всі інші класи. Він озброїть їх проти себе і загине в нерівній боротьбі» [30]. Один із лідерів партії Д. Чертков вважав, що робітничому класу треба поводитися скромніше і вгамувати свої апетити. Робітники мали лише право боротися за нові поступки в умовах капіталізму. Його одеський однодумець Ш. Хібін був переконаний, що «в Росії тепер думати про соціалістичну революцію занадто рано. Раз і назавжди ми повинні заявити, що не прагнемо захопити те, що нам поки що не дано історичною ходою розвитку продуктивних сил нашої батьківщини» [28, с. 26].

З огляду на це Бунд скептично оцінював можливості рад і вважав, що їм не можна ще довіряти владу. Показовим з цього приводу є твердження М. Рафеса: «Спадщина, яку залишив царизм, занадто важка і не вивести одним соціалістам країну на шлях нормального життя. Для переходу влади в руки Рад робітничих і солдатський депутатів ще не настав момент» [31]. Щодо Тимчасового уряду, то лідери Бунду були переконані, що він цілком спроможний вивести країну з політичної та економічної кризи за умови підтримки ним усіх сил революційної демократії. Тому його органам на місцях — радам об'єднаних громадських організацій — він надавав першорядного значення і вважав, що у їх складі мають працювати також й ради робітничих і солдатських депутатів.

Загалом, на переконання бундівців, вся повнота влади в країні мала належати Установчим зборам і саме цей представницький орган повинен був розв'язати всі нагальні політичні та соціально-економічні проблеми, в тому числі й визначити майбутній державний устрій Росії.

Шлях розв'язання національної проблеми був визначений Бундом на VI з'їзді у жовтні 1905 р., підтверджений на X конференції в квітні 1917 р. і передбачав впровадження культурно-національної автономії [32, с. 3]. Такої самої платформи дотримувалися й регіональні осередки Бунду, зокрема Південний обласний комітет, який висував це положення на виборах до Єврейського Общинного Управління.

Після Лютневої революції єдності серед теоретиків Бунду щодо визначення шляхів вирішення національного питання не було. Частина виступала проти федералізму, обґрунтовуючи свою позицію тим, що це гасло заперечує принцип культурно-національної автономії, яку вони вважали, в поєднанні з широким місцевим самоврядуванням, за найкращий засіб вирішення національного питання. Інші доводили, що висунення виключно гасла національно-персональної автономії в тих історичних умовах було засобом розв'язання національної проблеми виключно для національних меншин. Тому, на їхню думку, потрібно було перенести її вирішення в площину конкретних політичних умов [33]. На нараді соціалістичних партій національних меншин, яка відбулася 16–19 березня 1917 р. у Петрограді, бундівці єдиними голосували проти включення до вимог до Тимчасового уряду вимоги визнання права національностей на культурне й національне самовизначення [34].

Негативно поставився Бунд й до питання автономії України. Він принципово вважав, що будь-яка автономія не повинна виходити за межі єдності «загальноросійського демократичного фронту» і вирішуватися тільки за згодою Тимчасового уряду. Саме представники Бунду ініціювали скликання наради соціалістичних партій у квітні 1917 р., дізнавшись про Національний конгрес, для того, щоб засудити цей крок.

Загалом позиція Бунду, його оцінка характеру революції, подальших її перспектив та визначення можливих шляхів розв'язання нагальних проблем практично збігалися з поглядами меншовиків. У цей період часто висловлювалася думка, що лідери Бунду перетворили свою партію на єврейську копію меншовизму. Спільна ідеологічна платформа стала основою для організаційного

еднання. У серпні 1917 р. на об'єднавчому з'їзді РСДРП Бунд став її складовою. В опублікованій після з'їзду програмі Бунду зазначалося, що він став «складовою частиною РСДРП і сприймає всі її положення» [32, с. 2].

Ідею поділу влади між представниками рад робітничих і солдатських депутатів та буржуазних організацій підтримала й інша соціалістична єврейська партія — Об'єднана єврейська соціалістична робітнича партія (ОЄСРП). В Україні партія мала досить розгалужену мережу регіональних організацій — 163 [35]. На VI Всеросійській конференції, яка відбулася в Москві 2–6 квітня 1917 р., серед 34 делегатів 10 репрезентували відділення, які знаходилися на українських землях, зокрема, Київ — 3, Одесу — 1, Житомир — 1, Харків — 2, Катеринослав — 1, Черкаси — 1, Полтаву — 1 [36, арк. 2].

На цій нараді серед інших були висунуті й вимоги національного характеру. На противагу Бунду, найкращою формою державного устрою Росії ОЄСРП вважала федерацію. Постанова конференції підкреслювала, що «російський пролетаріат зацікавлений у такій формі демократизації державного ладу Росії, при якому були б зведені до мінімуму національні тертя, які стоять на шляху класової солідарності пролетаріату усіх народностей Росії і гальмують їх вільний розвиток». Таким державним устроєм визнавалася федеративна республіка, яка складається з областей, розмежованих за етнічним принципом з гарантією прав національних меншин. А під гарантією прав національних меншин розумілося право «національно-персональної автономії». Водночас, не відкидалася можливість створення недержавними народами незалежних держав, але лише за умови, що їх санкціонування повинно відбутися виключно в разі дотримання ними принципів національно-персональної автономії [36, арк. 4зв.–6].

Партія виступала за тісне співробітництво з іншими недержавними національностями в боротьбі за перетворення Росії в федеративну республіку. Метою цієї боротьби проголошувалося: «замість архаїчних губерній повинні бути створені, якщо можливо, етнічно-однорідні національно-автономні області». За кожною національністю Росії визнавалося право на скликання власних національних Установчих зборів, які мали встановити сферу компетенції національної автономії і форми внутрішньої організації, але вони самі мали бути затвердженими загальнодержавним парламентом. У вирішенні національного питання доцільним

визнавалося поєднання територіальних і персональних принципів [37]. Звичайно, партія підтримала український визвольний рух і його прагнення щодо запровадження автономії України.

З піднесенням сприйняли Лютневу революцію та проголошення Тимчасовим урядом демократичного ладу й польські політичні партії й організації, які діяли на терені України. Загалом, польський рух, незважаючи на наявність у ньому різноманітних течій і напрямів, був єдиним у своєму прагненні консолідації нації та відродження Польської держави. Загалом, більшість лідерів польського руху в Наддніпрянській Україні навесні 1917 р., відстоюючи ідею відродження Польщі, підтримали національно-визвольні змагання українців.

Київський міський комітет об'єднаних громадських організацій, який репрезентував Тимчасовий уряд, намагаючись заручитися підтримкою поляків, запросив до свого складу представників польських організацій — Ф.Кржижановського та С.Зелінського. В його виконавчому органі С.Зелінський був скарбником і брав участь у створенні патрульної служби. Однак слід підкреслити, що, на противагу від усіх вищезазначених партій, польські партії не були надійною опорою загальноросійського уряду. Їхня підтримка мала тимчасовий характер і залежала від того, наскільки уряд сприяв поглибленню процесів демократизації суспільно-політичного та національного життя.

Таким чином, Тимчасовий уряд і партії, які його підтримали, запропонували суспільству програму буржуазно-демократичних перетворень. Основними її складовими були: закріплення республіканського устрою та демократичних свобод, визнання необхідності проведення аграрної реформи, забезпечення певних соціальних гарантій трудящим, послаблення національних утисків, необхідність продовження війни з метою захисту надбань революції тощо. Дані політичні сили виступали за реформістський шлях розвитку, за поступове впровадження реформ, принципові засади який мали визначити Всеросійські Установчі збори. Представляючи загальноросійські інтереси, вони наполягали на обов'язковому збереженні державної цілісності Російської держави, висуваючи гасло єдиного демократичного фронту.

В Україні ця суспільно-політична альтернатива навесні 1917 р. мала певні шанси для реалізації. Політичні партії, які її репрезентували, нараховували в своїх лавах загалом понад 70 тис. членів і користувалися впливом та підтримкою деяких суспільних

верств, до того ж, представники цих партій входили до складу органів влади і тому мали можливість впливати на формування державної політики.

1. Равич-Черкасский М. История Коммунистической партии Украины. — К., 1923.
2. Ветров Р.И. Победа Октябрьской революции и банкротство меньшевиков на Украине. — Х., 1983. Ветров Р.И. Победа Октябрьской революции и банкротство меньшевиков на Украине. — Х., 1983.
3. Диманштейн С. Кто такие меньшевики. — Х., 1923.
4. Лебедева Г.О. Загальноросійські партії есерів і меншовиків в Українській національно-демократичній революції 1917–1920 років: Автореферат ... дис. канд. іст. наук. — Дніпропетровськ, 2005.
5. Большевистские организации Украины: Организационно-партийная деятельность. Февраль 1917 — июль 1918: Сб. документов и материалов. — К., 1990.
6. Древаль Ю.Д. Меншовики і Україна: нова оцінка деяких спірних питань. — Вестник Харьковского университета. — № 375. — 1993.
7. Мартов Ю. К. Кауктский и русская революция // Отклики: Сборник. — Ч. 2. — Спб., 1907.
8. Мысль. — 1919. — № 5. — С. 140.
9. Булдаков В.П. Национальные программы правящих партий в России в 1917 г. // Непролетарские партии и организации национальных районов России в Октябрьской революции и гражданской войне. — М., 1980.